

Kapitalismi ja demokratia: pysyvä ristiriita vai symbioosi?

Olli Rehn

Torben Iversen ja David Soskice,
Democracy and Prosperity Reinventing Capitalism through a Turbulent Century,
Princeton University Press, Princeton 2019. 360 sivua.

Raghuram Rajan,
The Third Pillar: How Markets and the State Leave the Community Behind,
Penguin Press, New York 2019. 464 sivua.

Koronakriisi on uhannut jyrätä alleen monia juuri kriisiin alla julkaistuja yhteiskunta- ja taloustieteellisiä teoksia, joilla on pidemmän aikavälin merkitystä. Yksi sellaisista on kahden poliittisen taloustieteen professorin, Torben Iversenin ja David Soskicen, tärkeä teos *Democracy and Prosperity – Reinventing Capitalism through a Turbulent Century* (2019), joka käsittelee kapitalismin ja demokratian välistä suhdetta. Molemmat, etenkin Soskice, tunetaan 20 vuoden takaisen ”erilaiset kapitalismit” (*Varieties of Capitalism*)-koulukunnan edusta-

jina. Tämä koulukunta jakaa kehittyneet länsimaiset yhteiskunnat liberaalin ja koordinoitun korporatistimin maihin, joista Yhdysvallat on esimerkki ensimmäisestä ja Saksa toisesta. *Democracy and Prosperity* jatkaa ja kehittää edelleen tätä arvokasta vertailevan poliittisen taloustieteen tutkimusperinnettä.

Kirjassaan Iversen ja Soskice torjuvat väitteen, että demokratia olisi missään patologisessa kriisissä, mutta luokittelevat eriarvoisuuden ja populismin sävyttämän nykytilanteen kylläkin isoksi haasteeksi demokratialle. Heidän ar-

D.Phil. Olli Rehn (olli.rehn@bof.fi) on Suomen Pankin pääjohtaja ja Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin dosentti.

gumenttinsa poikkeaa niistä kriittisen tai marxilaisen yhteiskuntatieteen näkemyksistä, joiden mielestä demokratia ja kapitalismi ovat perustavaa laatua olevassa ristiriidassa keskenään.

Iversen ja Soskice painottavat sen sijaan demokratian ja kapitalismin välistä symbiootista suhdetta. Heidän argumenttinsa nojaa siihen oletukseen, että meneillään oleva taloudellinen ja teknologinen murros on vienyt loppuun jo pitkään ennakoitua siirtymän täysivertoiseen tietoyhteiskuntaan, jossa käsitteellinen osaaminen ja tietotyö dominoivat. Demokratian ja kapitalismin symbioosi kumpuaa tästä kehityskulusta ja etenkin osaamisen ja koulutuksen merkityksestä: toimiakseen ja hyvinvointia tuottaakseen kapitalismi tarvitsee osavaa työvoimaa, johon demokraattinen valtio investoi koulutusta vahvasti tukevalla yhteiskuntapolitiikalla. Tämä tarvitsee enemmistön kannatuksen, jonka uusi keskiluokka tarjoaa, koska sen hyvinvointi nojaa koulutuksen ja osaamisen luomaan talouskasvuun.

Iversen ja Soskice kysyvät, millä tavoin suurin osa ihmisistä – ja siis äänestäjistä – voi tuntea, että heidän lapsillaan on paikka ja tulevaisuus yhteiskunnassa. Keskeinen tekijä on koulutus, jonka ensisijainen motiivi tässä ei ole niinkään snellmanilainen sivistyspyrkimys, vaan keino säilyttää henkilön asema kohtuullisen vauraassa keskiluokassa. Koulutuksen avulla äänestäjä voi ylläpitää omia lapsia kohtaan asetettuja toiveita ja tavoitteita (*“aspirations”*). Kirjoittajat painottavat eräänlaista ylisukupolvista, tavoitteellista äänestyskäyttäytymistä (*“aspirational vote”*), joka selkosuomeksi käännettynä tarkoittaa suunnilleen sitä, että kansalaisten ja etenkin keskiluokan äänestysvalintojen takana on oman ja omien lasten menestyksen tavoittelu, elämässä eteenpäin pyrkiminen.

Se, että nykypäivän muutoksia ajavat tekijät – erityisesti teknologinen kehitys, kuten tekoäly, automaatio, digitalisaatio ja robotiikka – vaikuttavat tulonjakoon, on ollut laajasti tunnettua jo jonkin aikaa. Alun perin teknologinen kehitys syrjäytti työvoimaa lähinnä vähäistä koulutusta vaativista tehtävistä. Viime aikoina kehitys tekoälyn alalla on kuitenkin alkanut uhata monia vähän korkeampaakin koulutusta vaativia työpaikkoja. Tämä on entisestään lisännyt korkean koulutuksen merkitystä.

Varallisuuserojen vaikutuksesta demokratian hyväksyttävyyteen on käyty paljon keskustelua myös yhteiskunta- ja taloustieteen piirissä. Taloudellinen eriarvoisuus – etenkin varallisuuserot – ovat kasvaneet varsinkin Yhdysvalloissa ja Britanniassa. Tätä kysymystä on tunnetusti tutkinut Thomas Piketty, jonka kantava ajatus on se, että kun pääoman tuottoaste on korkeampi kuin yleinen talouskasvu, varallisuuserot kasvavat väestömäärän pysyessä ennallaan. Matalan inflaation sekä hitaan väestön- ja talouskasvun aikana perityn varallisuuden merkitys kasvaa, mikä heikentää luottamusta kapitalistiseen demokratiaan. Tämä poikkeaa olennaisesti Iversenin ja Soskicen argumentista.

Iversen ja Soskice vastustavat myös väitettä, että valtiot olisivat voimattomia kansainvälisen kapitalismin edessä. Heille sijaintipaikalla on merkitystä, ja talouden veturina toimivat toisiinsa sidoksissa olevien toimialojen klusterit ja menestyvät kaupungit, jotka houkuttelevat ihmisiä. Iversen ja Soskice kirjoittivat ja julkaisivat teoksensa juuri ennen koronapandemiaa, jonka seuraukset saattavat johtaa alueellisesti monimuotoisempaan kehitykseen, mutta tuskin kaupungistumisen pitkää trendiä pysäyttävät.

Koulutus ja osaaminen ovat tästä näkökulmasta entistä kriittisempiä tekijöitä kansakun-

tien ja yksilöiden menestyksen kannalta. Demokraattisesti valitut hallitukset päättävät, miten niitä kehitetään. Pohjoismaissa tämän organisointi on pitkälti valtion vastuulla, ja se on yksi nykyaikaisen pohjoismaisen hyvinvointivaltion ydintehtäviä. Poliittisen taloustieteen keskustelua heijastaen Iversen ja Soskice muotoilevat argumenttinsa seuraavasti, Thomas Pikettyyn pesäeroa tehden:

”Esitämme, että demokratian ytimenä ei ole varojen ja tulojen uudelleenjakoa tai tasa-arvo, kuten yleisesti oletetaan, vaan keskiluokan intressien edistäminen, ja tämän ajatuksen kiteytämme *demokratian perustavaksi tasa-arvoisuudeksi erottaaksemme sen selkeästi Pikettyyn kapitalismin perustavasta eriarvoisuudesta.*”

Paikallisyhteisöt ja ”alueiden kosto”

Populismien nousua tulkitessaan myös tunnettu taloustieteilijä Raghuram Rajan, joka on toiminut mm. sekä Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n pääekonomistina että Intian keskuspankin pääjohtajana, korostaa kasvavien maantieteellisten erojen merkitystä sekä kukoistavien suurkaupunkien ja hiipuvan maaseudun yhteisen identiteetin häviämistä. Ilmiöt liittyvät teknologiseen kehitykseen. Etenkin tietoyhteiskunnan nopea kehitys on merkittävästi lisännyt erikoistumista tuottavuuden parantamiseen. On ajateltu, että tuottavuuden maksimoimiseksi asiantuntijoiden on työskenneltävä lähellä toisiaan, koska näin he voivat täydentää toistensa taitoja, ja kaupungit nyt ovat sattuneet tarjoamaan hyvän ympäristön näille läheisille yhteyksille.

Kasvun maantieteellinen uudelleenjakautuminen liittyy myös paikallisten yhteisöjen

roolin heikkenemiseen, mikä Yhdysvalloissa nousi keskeiseksi selitykseksi Donald Trumpin edustaman populismin läpimurrolle ja vakiintumiselle. Tätä Rajan tarkastelee viimeisimmässä teoksessaan *The Third Pillar: How Markets and the State Leave the Community Behind* (2019), jonka mukaan yhteiskunnan kolmen keskeisen pilarin – valtion, markkinoiden ja yhteisön – on oltava tasapainossa, jotta talous voi kasvaa vakaasti ja kehittyä kestävästi ja jotta ihmiset voivat kokea hyötyvänsä kasvun hedelmistä ja olevansa osa yhteiskuntaa.

Jos jokin näistä pilareista heikkenee liikaa suhteessa muihin, koko yhteiskunta kärsii. Rajanin mukaan juuri näin on käynyt yhteisöpilareille, mikä on seurausta globaalien markkinoiden ja uusien teknologioiden aiheuttamasta keskipakovoimasta. Tämä yhteisöjen sosiaalisen pääoman ja sisäisen liiman heikentyminen on puolestaan synnyttänyt epävarmuutta ja vieraantumista muutenkin heikompiosaisten ja vähemmän koulutettujen keskuudessa ja siten ruokkinut populismia.

Toki populismiin on aina kuulunut ”pienen ihmisen” puolustaminen – joko lainausmerkeillä tai ilman. Veikko Vennamo vei tämän täydellisyyteen omassa retoriikassaan. Sekin tosin oli enemmän tuontitavaraa kuin mitä SMP:n peruskannattaja olisi aikoinaan voinut päätellä. Vennamon legendaarinen iskulause ”unohdetun kansan puolesta” on ilmeinen sovellus tai suoranainen käänös kansantajuisen kielenkäytön erinomaisesti hallinneen demokraattipresidentti Franklin Delano Rooseveltin 1930-luvulla tiheään viljelemästä termistä ”the forgotten men”. Olikohan Sirkka Vennamo tämänkin iskulauseen alkuperäinen löytäjä?

Populistien politiikassa paikallisuus onkin tärkeää. Vallankäytön todelliseen tai kuviteltuun siirtymiseen kaukaiselle eliitille suhtau-

dutaan epäilevästi, kielteisestikin. Tämä vaikutti olennaisesti myös Brexit-äänestyksen lopputulokseen. Reaktiota nopeaan kaupungistumiseen – ja ihmisten mielissä siihen liittyvään tulojen ja varallisuuden eriarvoiseen jakautumiseen – onkin kutsuttu ”alueiden kostoksi”. Se ei ole valtio-opissa uusi ilmiö, sillä jo norjalaisen sosiologin Stein Rokkanin klassisissa tutkimuksissa 1960- ja 1970-luvuilla keskustan ja periferian välinen jännite oli keskeinen jakolinja Euroopan kansallisvaltioiden poliittisessa kehityksessä.

Sen rinnalla, että globalisaatio ja teknologinen kehitys ovat saattaneet matkaan nopeita ja syvälleläyviä yhteiskunnallisia muutoksia, on viimeisen puolentoista vuosikymmenen aikana koettu kolme merkittävää poliittista ja/tai taloudellista shokkia. Ensimmäinen näistä oli vuoden 2008 maailmanlaajuinen finanssikriisi ja sitä seurannut talouden taantuma. Toinen oli Euroopan pakolaiskriisi vuosina 2015–16. Nämä lisäsivät pelkoa ja turhautumista, jota kansalaiset tunsivat eliittiä ja pakolaisia kohtaan, mikä vahvisti populistisia suuntauksia entisestään. Kolmas on ollut koronapandemia. Vaikka sen syyt olivat ulkoisia ja terveydellisiä, se aiheutti äkkijyrkän taloudellisen pudotuksen ja lisäsi työttömyyttä.

Toisaalta kehittyneiden maiden taloudet ovat elpyneet yhtä voimakkaasti kuin ne taantumiaan ajautuivat, eikä vähiten harjoitetun

elvyttävän raha- ja finanssipolitiikan ansiosta. Koronakriisin kaikkia poliittisia seurausvaikutuksia ei pystytä vielä tarkasti näkemään, mutta ne vaikuttavat olevan yhteydessä päättäjien ja hallitusten kykyyn hoitaa kriisiä tuloksellisesti ja johdonmukaisesti. Monien amerikkalaisarvioiden mukaan poukkoilevaisuus koronapandemian hoidossa oli viimeinen niitti Donald Trumpin presidenttikampanjan arkuun kesällä ja syksyllä 2020.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että tällä vuosituhannella populismi on saanut tuulta siipiensä alle sekä taloudellisen epävarmuuden lisääntymisestä että perinteiseen elämäntapaan kohdistuvista uhista tai sellaisiksi koetuista muutoksista. Lisäksi sosiaalinen media on perin juurin mullistanut poliittisen viestinnän ja julkisen keskustelun.

Talouden kehitys voikin olla kestäväällä pohjalla vain, jos mahdollisimman moni pääsee nauttimaan yleisen hyvinvoinnin paraneemisesta ja pystyy mielekkäästi osallistumaan työelämään. Tämä näkökulma on syytä ottaa huomioon monilla talous- ja yhteiskuntapolitiikan osa-alueilla, ei vähiten koulutusjärjestelmän ja sosiaalisten turvaverkkojen kehittämisessä. Myös aktiivisella työvoimapolitiikalla, palkanmuodostuksella ja asuntopolitiikalla on merkitystä, kun pyritään siihen, että mahdollisimman harva jää koulutuksen, työelämän ja hyvinvoinnin rakentamisen ulkopuolelle. □